

ג. אם חסם את הפועל מלאכול – חייב לשלם כפי מה שהיה אוכל (ריטב"א פח: – כדרך שאמרו בחסימת פרה להלן צא; רשב"א צב: – ואפילו למ"ד משל שמים הוא אוכל; טושו"ע שלו בשם הרמ"ה). ויש פוטרם (עפ"י חזקוני דברים כה, ד עפ"י רש"י; מנח"ח תקעו עפ"י רמב"ם).

דף פח

רז. א. מאימתי הפירות נקבעים בטבלם?

ב. מה דינו של הלוקח פירות, לענין חיוב תרומות ומעשרות?

א. לדברי רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (בערתי הקדש מן הבית), גם אם כבר נגמרה מלאכתו. ודוקא כאשר נכנסו אל הבית דרך שער הכניסה, אבל לא דרך גגות וקרפיפות (ואכלו בשעריך).

התוס' צדדו בתחילה שאם באים מחוץ לחצר [להוציא כשנחשלו בתוך החצר], צריך שיכנסו לחצר דרך שער החצר, ואין די בכניסה לבית דרך שער הבית. ואולם לפי האמת אין כל הכרח לדבר. לדברי רבי יוחנן, אף חצר קובעת למעשר (ואכלו בשעריך), ודוקא חצר המשתמרת (דומיא דבית).

א. כתבו התוס' להוכיח שגם לדעת רבי ינאי חצר מחייבת במעשר מדרבנן [בתוס' מבואר שאף בחצר שאינה משתמרת, עכ"פ אליבא דרבי יוחנן. וברמב"ן משמע דוקא במשתמרת, עכ"פ לרבי ינאי]. וכתב הצ"ח (ברכות רפ"ו) שזה רק בדגן תירוש ויצהר שחיובם מן התורה, ולא בשאר פירות.

ונראה (עפ"י משמעות דברי הרמב"ם) שבזמן הזה שהכל מדרבנן, יש להקל בחצר שאינה משתמרת שאפילו מדרבנן אינה מחייבת (מנחת שלמה סב, ד).

ב. להלכה החצר קובעת כשם שהבית קובע (רמב"ם מעשר ד, א ז) – כשיכנסו אליה דרך השער. ודוקא חצר שהכלים נשמרים בתוכה, או חצר שאין אדם בוש לאכול בתוכה, או חצר שאם יכנס אדם לה אומרים לו מה אתה מבקש. וכן חצר שיש בה שני דיירים או שותפים שהם נועלים ופותחים (ערמב"ם שם; יו"ד שלא, פג – ע' בפירוט במשנת מעשרות ג, ה ובגדה מז: ובראשונים).

ונחלקו הפוסקים האם החצר קובעת מהתורה כבית או מדרבנן (ע' שיטמ"ק כאן ולהלן פט: ראשונים ביצה לד. כס"מ מעשר ג, ד; לבוש ש"ך ונקוה"כ ובהגר"א שלא, פג).

וקודם שראה פני החצר אינו חייב אפילו מדרבנן, אף לאחר גמר מלאכה [נמותרים באכילת עראי], אלא אם היה שם אחד מן הדברים הקובעים כגון מקח או שבת וכד' (תוס' עפ"י ביצה לה). נחלקו בעלי התוס' האם ראיית פני הבית אמורה גם לענין גמר החיוב בתרומות ומעשרות, שכל עוד לא ראו פני הבית דינם כקודם מירוח, ומעשר ראשון שהקדימו באותה שעה – פטור מתרומה. או שמא רק לענין איסור טבל נאמר, אבל כבר נגמר חיובם לתו"מ (עתוס' שבת קכו: וביצה יז: חדושי הגר"ח וחדושי הגרי"ז הל' מעשר).

לפי תירוץ אחד בגמרא, צריך ראיית פני הבית גם במיני דגן שיש להם 'גורן'. ולפי תירוץ שני, דוקא בזיתים וענבים שאין להם גורן אמר רבי ינאי, אבל מיני דגן חייבים משעת מירוחם בשדה.

א. רש"י פירש שהסוגיא בפסחים חולקת על תירוץ זה. גם הרמב"ם (מעשר ד, א) לא חילק בין המינים ומשמע שכולם צריכים הכנסה לבית ולחצר [או שאר דבר שקובע] מלבד גמר מלאכה (וכן נקטו התוס' בשבת קכו: ועוד. וכן הוא בשלחן ערוך יו"ד שלא, פב).

ואולם הראב"ד (שם) נקט כתירוץ השני שהדגן נקבע למעשר במירווח קודם ראיית פני החצר. וכן כתב הריטב"א להלן (צב): שכך היא מסקנת הגמרא. (וע' גם בשו"ת הרשב"א תצב ובלשון הריטב"א כאן וברא"ה וריטב"א ברכות לא. ומהר"ם חלאה פסחים ט. וכן נקט להלכה בשערי צדק ג,ו).
 ויש מהראשונים שחילקו בין טבל לתרומה ולמעשר ראשון, שנקבע בגמר מלאכה בלבד, ובין טבל למעשרות שני ועני שצריך ראיית פני הבית (עפ"י הערוך 'טרסמון'; ריטב"א עג: בשם מורו).
 ב. עוד נחלקו הראשונים, האם חילוק זה שבתירוץ השני אמור גם לרבי יוחנן שאמר חצר קובעת (כן יש לשמוע מהתוס' כאן; תור"י החסיד ברכות לא. שו"ת הרשב"א ססא), או שמא לרבי יוחנן אין חילוק בדבר, כי המקרא 'בשעריך' מדבר בדגן (עפ"י ריטב"א).
 ג. יש אומרים ש'דגן' לאו דוקא אלא הוא הדין לתירוץ ויצהר [בניגוד לזיתים וענבים העומדים לאכילה], תלויים הם ב'קב' ואינם תלויים בראיית פני הבית (עפ"י ראב"ד מעשר ד,א; ריטב"א צב: ועוד). ויש חולקים (ערמב"ן).
 ומבואר בתוס' (ד"ה מאי. וכו' בר"ש מעשרות א,ה) שהוא הדין לקשואים ודלועים שיש להם 'גורן', דינם כדגן.

אילן העומד בגינה ונופו נוטה לחצר או לבית – הפירות נחשבים כמי שראו פני החצר / הבית. ומבואר בגמרא שכלפי בעל הבית אין נחשב 'גמר מלאכה' בלקיטת כמה פירות עד שיגמור כל לקיטתו (או רובו. עתוס') – 'בעל הבית עיניו בתאנתו', שלא כלוקח שעניו במקחו.
 א. ודוקא כשרוצה ללקוט עתה עוד, אבל אם אינו רוצה – חייב כשצריך שני פירות [אבל לוקט ואוכל אחת אחת] (תוס' עפ"י מעשרות ג,ח. וכו' הראב"ד; תורא"ש פט: וע"ע פני משה ירושלמי מעשרות ספ"ב).
 ב. הוא הדין לאילן שעיקרו בתוך החצר, נחשב 'ראה פני החצר' (תוס'. וכן בתוך הבית – ערמב"ן). ומרש"י משמע שבאופן זה אפילו בעל הבית חייב כשלקט פירות בודדים. והתוס' חולקים.
 ויש סוברים לאידך גיסא, שחצר אינה קובעת לפרי שהיה בתוכה במחובר, אפילו לאחר שנתלש (מובא בריטב"א).

נכנסו הפירות לבית קודם גמר מלאכתם – פטורים (פסחים ט ועוד). ונחלקו הראשונים אם מותרים אף באכילת קבע לאדם (רבנו אפרים; שו"ת הרשב"א ססא ועוד) אם לאו (רש"י ותוס' בפסחים ט ועוד).
 כתבו התוס' שבפירות שדרכם לגמור בחוץ, כגון גורן חטים ושעורים – אינם חייבים כשנכנסו קודם גמר מלאכה, גם כאשר יגמרו מלאכתם בבית [ואם הוציאם וחזר והכניסם דרך השער – נחלקו הדעות. עתוס' מנחות סו; מאירי ביצה לד: מנ"ח שצה וחזו"א שביעית א,ח]. ובדברים שדרך לגמור מלאכתם אף בבית – חייבים כשתגמרו מלאכתם בבית, כמו קישואין ודלועין שהכניסם בפיקוס שלהם בבית, יתחייבו משיפסקו בבית.
 ודעת כמה ראשונים (רמב"ם רמב"ן ריטב"א ר"ן) שגם חטים ושעורים, אם הכניסו במוץ ועשה ערימה בתוך הבית – חייבים, וכן אם הכניסם לאחר הזריה ולא עשה כלל גורן – נתחייבו בראיית פני הבית (ער"ש פאה א,ו). ולא פטרו אלא באופן שהכניס במוץ והסיר המוץ בבית ולא מירח [ואפילו חזר ועשה ערימה לאחר זמן, פטור (ר"ן)]. וכן אפילו הוציא וחזר והכניס פטור, ואולם אם הוציאם במוץ ועשה גורן – נתחייב. רמב"ן].

וכן פסק החזו"א (מעשרות ג) להחמיר. אך צידד לחוש לדעת התוס' (ורש"י ורבנו אפרים ורשב"ם ורשב"א) שאפשר שאין להפריש ממנו על טבל שראה פני הבית אחר מירוח.

ב. הלוקח פטור לעשר מן התורה (תבואות זרעך – ולא לוקח), אלא מדרבנן.

א. דעת הרמב"ם (מעשר ב,ב) ורבנו תם שאם קנה קודם מירוח והוא גמר מלאכתם – חייב מן

התורה, שקוראים בזה 'זרעך'. ודוקא כשקנה לאחר מירוח פטור.

יש מפרשים לדעה זו שאפילו קנה אחר מירוח לא נפטור אלא כשמלכתחילה דעת הבעלים היתה למכור, אבל אם המוכר מירח על דעת אכילה, כבר נתחייבו הפירות ולא נפקע החיוב אצל הלוקח (כן צדד הרמב"ן עפ"י הרמב"ם. וכ"כ הרשב"א הריטב"א והר"ן).

ודעת הריב"ם שלא נפטור מן התורה אלא כשקנה קודם מירוח, אבל אם כבר מירחו המוכר – נתחייבו מן התורה ולא נפקע חיובם.

ומדברי הראב"ד (מעשר ב,ב) נראה לפטור בכל אופן.

ב. יש מן האחרונים שצדדו לומר שאעפ"י שהלוקח פטור, אם הפריש – תרומתו תרומה מן התורה

(עפ"י מנ"ח אחיעזר הר צבי). ויש חולקים (אשל אברהם; הגרש"ר).

ג. חזר המוכר וקנה מן הלוקח – חייב מן התורה (כן מבואר בתוס' בשיטת ר"ת. וכ"מ בר"ש פאה א,ו אף בשיטת ריב"ם).

ד. דוקא לוקח פטור אבל לא אורח שאוכל על שלחן בעה"ב (כ"מ ברשב"א ועוד).

המקח הוא אחד מן הדברים הקובע למעשרות מדרבנן.

ואפילו לא ראו פני הבית או החצר (ראשונים עפ"י מעשרות ב,ח). ודוקא בדבר שנגמרה מלאכתו

(רמב"ם מעשר ג,ג; תוס' עפ"י ביצה לה – שלא כמשמעות רש"י (כאן. וכ"מ ברש"י צב: ד"ה ובנו) שהמקח

קובע בלא גמר מלאכה. וערמב"ן ותוס' שאנץ).

דף פט

רח. באלו מהמלאכות המנויות להלן, פועל אוכל מפירותיו של הבעלים, ובאלו אינו אוכל:

א. חולב, מחביץ ומגבן.

ב. מנכש שומים ובצלים.

ג. בודל בתמרים ובגרוגרות (–מפרידם זה מזה).

ד. טוחן חטים ומרקידן.

ה. לש, מקטף, אופה.

ו. עודר ומקשקש (–מכסה את השורשים שעל פני האדמה).

ז. קצירה, קטיף, ליקוט פירות הנושרין.

ח. קציעת תאנים, לייבשן בשדה לעשותן קציעות.

א. החולב המחביץ (מחבט ובוחש בחלב ובחריציו; מפריד הנוזל מהמוצק) והמגבן – אינו רשאי לאכול בלא רשות,

שאינם דומיא ד'דיש' – גידולי קרקע.

ב. המנכש בשומים ובצלים – אינו אוכל, לא רק כשמנכש את הגרועים מהטובים שאין זו שעת נתינה

בכלים, אלא אף המנכש קטנים כדי לסייע לצמיחת השאר, ונותנם לכלי הבעלים – אינו אוכל, שאין זו

עבודת גמר מלאכה כי עיקרה משום תיקון הגידולים שבקרקע.

[ולדעת רב (צג.) אוכל מהלכות מדינה. ע"ש ברש"י ותוס'].]